

Date: 29th September-2026

**УШЛАБ ТУРИШ ПРОЦЕССУАЛ МАЖБУРЛОВ ЧОРАСИНИ
ШАКЛЛАНИШИ ВА МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИКДА ТАРТИБГА СОЛИШИНИ**

Эгамкулов Достон Фарход ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси мустақил изланувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасининг миллий қонунчиликда тартибга солиниши, юртимизда инсон ҳуқуқларини таъминлаш, айниқса, шахсларни асоссиз ушлаб туриш ва ҳибсга олишнинг олдини олиш мақсадида амалга оширилган ишлар, олиб борилаётган ислоҳотлар ўрганилган. Бундан ташқари, ушбу мажбурлов чорасининг бугунги кунга қадар шаклланиш босқичлари, ривожланиш тарихи ва процессуал мажбурлов чоралари тизимидаги ўрни таҳлил қилинган. Шунингдек, мақолада соҳа олимларининг ушлаб туриш институтининг шаклланишига оид қарашлари ва илмий фикр-мулоҳазалари келтирилган.

Калит сўзлар: Ушлаб туриш, миллий қонунчилик, ушлаб туришнинг ривожланиш босқичлари, Жиноят-процессуал кодекси, Конституция, инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари.

**ФОРМИРОВАНИЕ МЕРЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ В ВИДЕ
ЗАДЕРЖАНИЯ И ЕЁ РЕГУЛИРОВАНИЕ В НАЦИОНАЛЬНОМ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ.**

Аннотация. В данной статье исследовано регулирование меры процессуального принуждения в виде задержания в национальном законодательстве, а также проводимые реформы и принятые меры по обеспечению прав человека, в частности, по предотвращению необоснованного задержания и ареста лиц в нашей стране. Кроме того, проанализированы этапы формирования, история развития данной меры принуждения и её место в системе мер процессуального принуждения. Также в статье приведены взгляды и научные суждения учёных данной сферы относительно становления института задержания.

Ключевые слова: Задержание, национальные законы, этапы развития задержания, Уголовно-процессуальный кодекс, Конституция, права и свободы человека.

**FORMATION OF DETENTION AS A MEASURE OF PROCEDURAL
COERCION AND ITS REGULATION IN NATIONAL LAW.**

Abstract. This article examines the regulation of detention as a measure of procedural coercion under national legislation, as well as the ongoing reforms and measures implemented in our country to safeguard human rights, with a particular focus on preventing unjustified detention and arrest. Furthermore, it analyzes the evolutionary stages, historical

Date: 29th September-2026

background, and the specific role of this coercive measure within the broader system of measures of procedural coercion. Additionally, the article presents the theoretical perspectives and scholarly viewpoints of legal experts regarding the formation and development of the institution of detention.

Keywords: *Detention, national legislation, stages of detention development, Code of Criminal Procedure, Constitution, human rights and freedoms.*

Энг олий ҳукукий кадрят ва неъмат — бу шахсинг эркинлигидир. Жиноят-процессуал ҳукуқи нуқтаи назаридан қарайдиган бўлсак, инсоннинг озодликка бўлган ҳукуқи фақатгина халқаро ҳамда миллий нормалар орқали муҳофаза қилинадиган тушунча бўлиб қолмай, балки давлатнинг демократик ва ҳукукий тараққиёт даражасини ифодаловчи асосий мезонлардан бири саналади. Олиб бораётган илмий тадқиқотларимиз доирасида шахс дахлсизлиги ҳамда унинг озодлигини кафолатлаш ва муҳофаза қилиш масаласига алоҳида аҳамият қаратмоқдамиз. Зеро, шахсни жиноят-процессуал мажбурлов чоралари, хусусан, ушлаб туриш институтини қўллаш орқали эркинликдан маҳрум этиш ёки уни муайян даражада чеклаш — инсоннинг туб ҳуқуқ ва эркинликларига бевосита аралашшни англатади. Шу сабабли, мазкур процессуал мажбурлов чорасини амалиётга татбиқ этишда инсон ҳуқуқларини таъминлаш ва қонун устуворлиги принципларига оғишмай риоя этиш ҳаётий заруратдир. Шу нуқтаи назардан, инглиз юрист-олими Уильям Блэкстон ўз тадқиқотларида: “Шахсий эркинлик шу қадар муқаддас ҳуқуқки, уни фақат қонуннинг аниқ кўрсатмаси ва қонуний жараён асосидагина чеклаш мумкин” [1], деб таъкидлаб ўтган.

Мазкур йўналишда давлатимиз раҳбари Ш.М. Мирзиёев томонидан 2020 йил 22 июнда имзоланган ПФ-6012-сон Фармонда: “Шахсий дахлсизлик ва озодлик ҳуқуқини таъминлаш, ушлаб турилган ва қамоқда сақланаётган шахсларнинг ҳуқуқларини халқаро стандартларга мослаштириш, шунингдек, суд-ҳуқуқ тизимида инсон ҳуқуқлари муҳофазасини кучайтириш давлат сиёсатининг устувор йўналиши этиб белгилансин” [2], деб аниқ белгилаб қўйилганлиги, қолаверса, “Адолат ва қонунийлик фақат қоғозда эмас, амалда бўлиши керак. Шахсни процессуал мажбурлов чоралари асосида ушлаб туриш ёки унинг эркинлигини чеклаш фақат ва фақат қонунда аниқ кўрсатилган асослар мавжуд бўлгандагина амалга оширилиши шарт” [3], деган қатъий талаблар ҳамда “Ҳеч бир шахс асоссиз ушлаб турилиши, гумон қилиниши ёки айбланиши мумкин эмас. Тергов ва суд жараёнларида “Миранда қонидаси” ва “Хабеас корпус” институти қўлланилиши қўламини янада кенгайтириш, шахсинг озодликка бўлган ҳуқуқини суд орқали кафолатлашни янги босқичга кўтаришимиз зарур” [4], дея мамлакатимиз Президенти томонидан илгари сурилган ҳаётий концептуал ғоялар Ўзбекистонда инсон шаъни, ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш устувор вазифа эканлигини ҳамда бу соҳада тизимли ва кенг миқёсли янгиланишлар изчил амалга оширилаётганини яққол кўрсатади.

Date: 29th September-2026

Шунингдек, шахсни ушлаб туриш жараёнида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, унинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, куч ишлатишга йўл қўймаслик ҳамда ҳимоячи ёрдамидан фойдаланиш ҳуқуқини таъминлаш бўйича миллий қонунчилигимизда, шунингдек, халқаро майдонда бир қатор муҳим ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган бўлиб, мақоламиз давомида миллий қонунчилигимиз ҳужжатлари атрофлича ўрганилади. Зеро, инсон эркинлиги энг олий қадриятдир, уни ноқонуний ва асоссиз чеклашга йўл қўйилмайди, аксинча, эркинликни ноқонуний ва асоссиз чеклаш жавобгарликни келтириб чиқаради.

Ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасининг миллий қонунчиликда тартибга солинишини ўрганишдан олдин унинг вужудга келиш ва ривожланиш босқичларини ўрганиш мақсадга мувофиқ. Биз биламизки, инсоният пайдо бўлгандан кейин улар ўртасида ҳуқуқий муносабатлар ҳам пайдо бўла бошлайди, ушбу ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш учун ҳуқуқий нормалар ҳам ишлаб чиқиладиган бўлади. Ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасининг ҳуқуқ соҳасида илк бор тартибга солиниши юртимиз тарихига оид энг қадимги манба — “Авесто” китобида қайд этилади. Бу борада илмий изланиш олиб борган тарихчи олим Ш.Хаитов ўз изланишларида қуйидагиларни баён қилган: ““Авесто”га кўра, ўғрилик, фирибгарлик, аёлнинг ўз боласини ўлдириши, оила бошлиғи бўлган эркакнинг оиласи ва болаларини ташлаб кетиши каби қилмишлар жиноят деб баҳоланган ва улар учун жазо қўлланилган” [5].

Бундан ташқари қадимги ҳуқуқий манбаларда мисол учун, “Хамураппи қонунлари” ёки “Рим ҳуқуқи”да ушлаб туриш алоҳида процессуал институт сифатида ажратилмаган бўлса-да, жиноятчиларни “қўлга олиш”, “занжирбанд қилиш” ва “ҳисбга олиш” каби иборалар ишлатилиб, одам ўлдирган, давлатга қарши жиноятлар содир этган шахсларга ва бошқа оғир жиноятлар содир этган шахсларга нисбатан қўлланганлигини қадимги дунё тарихидан билиб келмоқдамиз. Шу заминда ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасини қўллаш механизми шаклланиб келиб, ўрта асрларда Темурийлар давлатида ҳам жиноят содир қилган шахсларга нисбатан жазо чоралари уларни ҳисбга олиш қоидалари шаклланиб бу қоидалар ҳақида “Темур тузуклари” орқали билиб олишимиз мумкин. Мазкур процессуал мажбурлов чорасини ўрганган олим А.Билолов ўзининг илмий ишларида бу ҳақида ““Темур тузуклари”нинг “Салтанатни идора қилиш тузуки” қисмида жиноят ва жазо тизимида оид қуйидагилар баён қилинган: “...амр этдимки, ўғри ва қароқчиларни “Ясо” асосида жазоласинлар... Ҳар бир шаҳар ва кишлокқа қутвол тайинласинларки, сипоҳу раиятга соқчилик қилсин, кимнинг бирон нарсаси ўғирланса, бунинг масъулияти унинг зиммасида бўлсин. Ва яна буюрдимки, йўл устига кузатувчилар, зобитлар тайинласинларки, йўлларни кўриқлаб, йўловчилар, савдогарлар, мусофирларни кузатиб, мол-мулки ва бошқа нарсаларини манзилдан манзилга етказиб қўйсинлар. Йўл устида бирортасининг нарсаси йўқолса, ўзи ўлдирилса ёки бошқа қорхон юз берса, булар учун жавобгарлик уларнинг зиммасида бўлсин,” [6] деб кўрсатилганлигини ёзиб ўтган.

Date: 29th September-2026

Шундан кейин, мазкур институтнинг шаклланиши хонликлар даврида ҳам ривожланиб борди. Хонликлар даврида жиноят содир этган шахсларни жазолаш турлари такомиллаша бошлаб, бу каби ишларни назорат қиладиган ва юритадиган алоҳида лавозимлар жорий этила бошланди.

Ушлаб туриш институтининг кейинги ривожланиш босқичларини собиқ совет давлати ҳукмронлиги даврига тўғри келади. Ушбу давр ҳақида А.Билолов “Ушлаб туриш айнан процессуал хатти-ҳаракат, процессуал мажбурлов чораси сифатида процессуал ҳуқуқ нормаларида ифодаланганлиги билан характерланади. Республикамизда 1926, 1957, 1959 ва 1960 йилларда қабул қилинган ЎзССР Жиноят-процессуал кодекслари амалда бўлганлиги маълум” [7] деб айтиб ўтган. Юридик фанлар доктори, профессор Б.А.Миренский ҳам ушбу давр ҳақида тўхталиб, ўзининг изланишларида "Совет даври жиноят процессида ушлаб туриш кўпроқ тергов органининг ихтиёридаги маъмурий-техник ҳаракат сифатида кўрилар эди, бунда шахснинг ҳимоя ҳуқуқи иккинчи даражали ҳисобланган." [8] деб фикрларини билдириб ўтган.

Ушлаб туришни кейинчи ривожланишини юртимизнинг мустақилликка эришгандан кейинги даврини олсак тўғри бўлади, шу вақтдан бошлаб мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш борасида жадал ишлар олиб борилди, жумладан 1992 йил 08 декабрь куни қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, 1994 йилда Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексининг қабул қилиниши бу борадаги ишларни тамал тоши бўлди десак адашмаган бўламиз.

Шунингдек, юртимизда ушлаб туришни тартибга солиш, ушланган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлаш фақат Конституция ва Жиноят-процессуал кодексининг қабул қилиниши ва ундаги қоидалар билан тартибга солинибгина қолмай, 2011 йил 29 сентябрда “Жиноят ишини юритиш чоғида қамокда сақлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни қабул қилинди. 2016 йил 16 сентябрда қабул қилинган “Ички ишлар органлари тўғрисида”ги Қонун ҳам юқоридаги мақсадларни амалга оширишда катта туртки бўлди, чунки мазкур қонун билан жиноят содир этишда гумон қилинувчи шахсларни ушлаш ва уларни ИИБ биносига олиб келиш давомида ходимларнинг ҳаракатлари, уларнинг ваколат ва мажбуриятлари аниқ белгиланиб, улардан четга чиқмаслик, ушланган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларига путур етказмаслик қатъий норма сифатида белгилаб қўйилди.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 21 октябрда қабул қилинган “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4850-сон Фармони ушланган ва қамокда сақланаётган шахсларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган чинакам пойдевор бўлди, десак адашмаган бўламиз. Хусусан, мазкур Фармон билан жиноят содир этишда гумон қилинган шахсларни ушлаб туриш муддати 72 соатдан 48 соатга

Date: 29th September-2026

туширилди, дастлабки тергов ва қамокда сақлаш муддатлари эса 12 ойдан 7 ойга қисқартирилди. Гумон қилинувчи ва айбланувчининг ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган бундай катта қадамлар, албатта, юртимизда олиб борилаётган инсонпарварлик сиёсатининг яққол исботидир. Бу каби қонун ҳужжатлари юртимизда кўплаб қабул қилинган бўлиб, уларга яна 2017 йил 6 сентябрдаги “Суриштирув институти такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонунини ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 августдаги “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6041-сон Фармонини мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин.

Олиб борган илмий тадқиқотларимиз шуни кўрсатадики, жиноят процессида ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасининг миллий қонунчилигимизда аниқ, тизимли ва қатъий меъёрлар асосида тартибга солиниши — мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли муҳофаза қилишнинг фундаментал асосидир. Хулоса қилиб айтганда, сўнгги йилларда амалга оширилган ислохотлар, хусусан, ушлаб туриш муддатларининг қисқартирилиши, “Миранда қоидаси” ва “Хабеас корпус” институтларининг қўлланилиш кўлами кенгайтирилгани ҳамда ҳимоячи билан учрашиш, яқинларига хабар бериш каби инсонпарвар ҳуқуқий кафолатларнинг қонунчилик даражасида мустаҳкамлангани жиноят процессини тубдан инсонпарварлаштиришга хизмат қилмоқда.

Бизнинг фикримизча, бу каби инсонпарвар нормаларнинг амалиётга изчил сингдирилиши суриштирув ва дастлабки тергов органлари фаолиятида асоссиз ушлаб туриш, шахсий дахлсизликни ноқонуний чеклаш ҳамда ножўя муомала ҳолатларининг олдини олишда фақат ва фақат ижобий натижалар беради. Зеро, жиноят-процессуал қонунчилигининг асосий вазифаси нафақат жиноятларни жиловлаш, балки инсон шаъни ва кадр-қимматини олий қадрият даражасида ҳимоя қилиш орқали давлат ва шахс манфаатлари ўртасидаги адолатли мувозанатни таъминлашдан иборатдир.

ҲОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РҲХАТИ:

1. Blackstone W. "Commentaries on the Laws of England" (1765–1769). Книга 1, Глава 1: "Of the Absolute Rights of Individuals".
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти. Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикасининг Миллий стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида : ПФ-6012-сон Фармони (2020 йил 22 июнь) // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. — 2020. — № 25. — Ст. 290.
3. Мирзиёев Ш. М. Суд-ҳуқуқ тизими ходимлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар вакиллари билан учрашувдаги маърузаси // Янги Ўзбекистон. — 2018. — 14 январь. — Б. 2.

Date: 29th September-2026

4. Мирзиёев Ш. М. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 28 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // Халқ сўзи. — 2020. — 9 декабрь. — № 259 (7761). — Б. 1–2.

5. Хаитов Ш. Муҳокама ва Ўзбекистон фалсафа тарихига кириш. – Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2010. – Б. 83.

6. А.Билолов. “Ишни судга қадар юритишда ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасини қўллаш тартибини такомиллаштириш” мавзусида юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасни олиш учун ёзган диссертатсияси (Тошкент-2025, Б-40)

7. А.Билолов. “Ишни судга қадар юритишда ушлаб туриш процессуал мажбурлов чорасини қўллаш тартибини такомиллаштириш” мавзусида юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасни олиш учун ёзган диссертатсияси (Тошкент-2025, Б-41)

8. Миренский Б. А. Система мер процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. Монография — Ташкент: Фан, 1984. — 148 с

